

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakültə: **KREDİT**

Ixtisas: **KREDİT-İQTİSAD**

Kafedra: **BANK İŞİ**

KURS İŞİ

Mövzu: **VALYUTA BAZARI**

Tələbə: **DƏMİRLİ AYNUR XANÇOBAN QIZI**

Grup: **658K**

Kurs: **II**

Elmi rəhbər: **RÜFƏT MUSTAFAYEV**

Bakı – 2009

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	- 3 -
1.Valyuta bazarının iqtisadi mahiyyəti və əhəmiyyəti.....	- 4 -
2.Valyuta bazarının quruluşu.....	- 9 -
3.Xarici ölkənin valyuta qiyməti.....	- 12 -
4.Beynəlxal valyuta tənzimlənməsinin üsulları (metodları).....	- 20 -
NƏTİCƏ.....	- 25 -
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	- 26 -

1.Valyuta bazarının iqtisadi mahiyyəti və əhəmiyyəti.

Xarici ölkələrin pullarına valyuta deyilir. Valyuta bazarları (bazarları) da xarici pulların alınıb satıldığı məkana deyilir.Valyuta bazarı xarici valyutanın və müxtəlif valyuta dəyərlilərinin alqı-satqısı üzrə əməliyyatlar nəticəsində yaranmış sabit iqtisadi və təşkilati münasibətlər sistemidir.Valyuta bazarlarında xarici pullar ümumiyyətlə,ölkənin öz milli pulu qarşılığında dəyişdirilir.Ancaq,təbii ki,bir ölkənin valyuta bazarında iki xarici pulun da dolayı və ya dolaysız yoldan bir-birinə çevirilmə imkanı vardır.Bu açıqlamalara görə,əgər dünyada tək bir pul vahidi istifadə edilsəydi (məsələn:qızıl standartları kimi) valyuta bazarı da lazım olmazdı.Halbuki,hər ölkə siyasi suverenliyi nəticəsində fərqli bir pul vahidinə malikdir.Günümüzdə,məsələn,qızıl standartı praktikasında olduğu dövrlərdəki kimi,milli pulların bir-birinə çevrilməsində istifadə ediləcək orta bir məxrəc yoxdur.Bütün bunlar milli pulların bir-birinə çevrilməsi üçün ayrı bir mexanizmin formalaşmasını zəruri etmişdir ki,bu da valyuta bazarıdır

Valyuta bazarı əməliyyatlarında ən yüksək həcmə nağd pulların alqı-satqısı deyil,nağdsız valyuta üzərində olan əməliyyatlar təşkil edir.

Adətən nağd valyutadan istifadə edənlər,gəzmək məqsədi ilə xaricə getmək,kiçik yığımlarını inflyasiyadan qorumaq və ya valyutadakı dəyər artımlarından spekulyativ mənfəət əldə etmək istəyənlərdir.Ancaq ixracat və idxalat qiymətlərinin ödənilməsi,xaricə sərmayə göndərilməsi kimi böyük həcmli əməliyyatlar nağdsız ödəmə formasında yerinə yetirilir.Bu cür ödənişlərdə bank köçürmələrindən geniş istifadə edilir.

Valyuta bazarının əməliyyat mexanizmini bilmək və öyrənmək beynəlxalq maliyyə baxımından əhəmiyyətli dir.Bu bazarın əsas funksiyası beynəlxalq ticarət və sərmayə hərəkətlərini həyata keçirməkdir.Valyuta bazarları beynəlxalq maliyyə bazarının tərkib hissəsi olmaqla bərabər, maliyyə bazarında aparılan əməliyyat həcminə görə ən böyük bazar olaraq qəbul edilir.1990-cı ilin göstəricilərinə görə,valyuta üzrə ümumi

əməliyyatın həcmi 650 milyard dollar həddində ikən, hal-hazırda 1500 milyard dollardır.

Valyuta bazarında müxtəlif iqtisadi subyektlər arasında qarşılıqlı münasibətlər sistemi bərqərar olur. Valyuta bazarının əsas subyektləri kimi transmilli banklar, kommersiya bankları, ticarət-sənaye və maliyyə şirkətləri, mərkəzi banklar, birjalar, beynəlxalq və regional təşkilatlar, fiziki şəxslər və digərləri çıxış edirlər.

Valyuta bazarının əsas vəzifəsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə xidmət göstərməkdir.

Valyuta bazarları rəsmi mərkəzlər olub, tələb və təklif əsasında müəyyənləşən kurs üzrə xarici valyutaların dəyişdirildiyi yerdir.

Müasir valyuta bazarının aşağıdakı **xüsusiyyətləri** var:

- valyuta bazarının beynəlmilləşməsi, elektron rabitə vasitələrinin geniş tətbiqi ;
- əməliyyatların sutka ərzində aparılması;
- valyuta əməliyyatı texnikasının unifikasiya edilməsi, hesablaşmaların bankların müxbir hesablaşmaları üzrə aparılması
- valyuta və kredit risklərinin sığortalanması məqsədi ilə valyuta əməliyyatlarının genişləndirilməsi
- möhtəkirlük və arbitraj əməliyyatlarının valyuta əməliyyatlarını üstələməsi
- valyuta kurslarının qeyri-sabitliyi

Funksional nöqteyi nəzərdən valyuta bazarları aşağıdakıları yerinə yetirir:

- beynəlxalq hesablaşmaların vaxtında həyata keçirilməsi
- valyuta və kredit risklərinin sığortalanması
- dünya valyuta, kredit və maliyyə əməliyyatlarının əlaqələndirilməsi
- bankların, müəssisələrin, dövlətlərin valyuta ehtiyatlarının həyata gətirilməsi
- valyuta məzənnələrinin fərqləri şəklində möhtəkir mənfəəti əldə etməsi
- iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinə yönəlmiş valyuta siyasətinin həyata keçirilməsi.

İnstitusional (təşkilati) nöqteyi nəzərdən valyuta bazarı bankların, broker firmalarının, şirkətlərin (xüsusilə trans milli şirkətlərin) məcmusudur.

Müasir valyuta bazarlarının xüsusiyyəti valyuta əməliyyatlarının qeyri mərkəzləşdirilmiş şəkildə aparılmasıdır. Banklar arasında sazişlərin böyük əksəriyyəti elektron texnikasının köməyi ilə aprılır.

Valyuta bazarının növləri aşağıdakılardır: dünya regional və milli valyuta bazarı.

Dünya valyuta bazarları dünya maliyyə mərkəzlərində cəmləşmişdir. Bu bazarlardan daha mühümləri aşağıdakılardır: London, Nyu-York, Frankfurt-Mayn, Paris, Sürix, Tokio, Syanqan, Sinqapur, Bəhreyn.

Dünya valyuta bazarlarında dünya tədiyyə dövriyyəsində geniş istifadə olunan valyutalarla əməliyyat aparılır.

Regional və yerli valyuta bazarlarında müəyyən dönərli valyutalarla əməliyyatlar aparılır (o cümlədən, Sinqapur dolları, Səudiyyə rialı, Küveyt dinarı və s.)

Valyuta bazarının digər bazarlara nisbətən bəzi **fərqli cəhətləri** vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Valyuta bazarları alıcı və satıcıların qarşılaşdıqları bazar deyil. Bu bazarda məsələn əmtəə bazarlarından fərqli olaraq alıcı və satıcılar, ümumiyyətlə, üz-üzə gəlmirlər və alıcı və satıcılar əməliyyatları bir-biri ilə deyil, vasitəçi bank və ya bank xaricindəki maliyyə qurumları ilə həyata keçirirlər.
2. Valyuta bazarları müəyyən bir birja şəklində təşkilatlanmış bazarlar deyil. Valyuta əməliyyatları, məsələn, fond birjalarındakı kimi, müəyyən bir bina və təşkilat strukturuna malik birja binalarında həyata keçirilmir. Valyuta bazarları təşkilatlanmamış bir bazardır. Doğrusu, valyuta əməliyyatları ilə məşğul olan banklar və vasitəçi qurumlar daha çox müəyyən şəhərlərdə ola bilər. Amma əməliyyatlar müştərilərlə banklar və ya banklar aralarında bazar qaydaları əsasında həyata keçirilir.
3. Valyuta bazarları ümumbəşəri bazarlardır və valyuta ticarəti ilə məşğul olan qurumlar daha çox böyük maliyyə mərkəzlərində və xüsusi ilə fond birjalarına

yaxın yerdə məskunlaşırlar.Dünyanın harasında olursa olsun, valyuta əməliyyatları ilə məşğul olan bankların və digər maliyyə qurumlarının diler, broker və ya digər maraqlı tərəfləri faks, telefon və görüntülü kompüter şəbəkələri bir-birinə bağlanıb. Yəni, hər hansı bir milli bazarda meydana gələn prosesdən bütün digər mərkəzlərin də xəbəri olur. Proseslərin o saat yayılması və arbitraj imkanlarının varlığı çapraz məzənnələrdə meydana gələn dəyişikliklərin sürətlə tənzimlənməsinə yol verir. Bu baxımdan coğrafi uzaqlığa baxmayaraq, bütün milli bazardakı məzənnələr şəraitə və dəyişikliklərə uyğunlaşırlar. Bu xüsusiyyətinə görə valyuta bazarlarına qloballaşmış bazarlar deyə bilərik. Valyuta bazarı bağlanmayan bir bazardır.

4. Qitələr arasındakı saat fərqlərinə görə 24 saat içində dünyadakı valyuta bazarlarından heç olmasa biri açıq olur. Məsələn, ABŞ-ın qərbindəki San-Fransiskoda iş günü başa çatanda, Uzaq Şərq bazarları (Tokio, Honkonq, Sinqapur) iş gününə yeni başlayır. Bu bazarlar isə bağlananda Yaxın Şərq bazarları 2 saat əvvəl açılır, Avropa bazarları isə iş gününə yeni başlayır. Bu zaman intervalında iki bazarda da iş həcmi aşırı hədlər çatır. Valyuta bazarının 24 saat boyunca heç bağlanmamasının əhəmiyyəti buradadır. Digər bazarlar bağlı ikən açıq olan regional bazarda meydana gələn bir dəyişiklik bütün digər bazarlara da təsir edir. Yəni, dilerlər səhər işə başlayanda axşamki qapanmış məzənnəylə qarşılaşa bilərlər. Başqa sözlə, günün 24 saatında valyuta kurslarının hər an dəyişmə ehtimalı yüksəkdir.
5. Valyuta bazarları tam rəqabət şərtlərinə olduqca yaxın bazardır. Əgər bazarlara hökumət müdaxilələrinin minimum səviyyədə olduğunu fərz etsək, valyuta bazarları tam rəqabət şərtlərinə böyük nisbətə uyğunluq göstərir. Məsələn, alıcı və satıcıların sayı çoxdur, bazara giriş və çıxışlar sərbəstdir. Valyuta homogen bir iqtisadi varlıqdır. Bundan başqa bütün

əməliyyat iştirakçılarının hər an bazar şərtləri haqqında olduqca yaxşı məlumatı var.

2.Valyuta bazarının quruluşu.

Valyuta bazarının əməliyyat mexanizmini bilmək bilmək və öyrənmək beynəlxalq maliyyə baxımından əhəmiyyətliyədir.Bu bazarın əsas funksiyası beynəlxalq ticarət və sərmayə hərəkətini həyata keçirməkdir.Valyuta birjaları (bazarları) olmasaydı,beynəlxalq maliyyə də olmazdı.Bu gün dünyadakı ən böyük maliyyə bazarları valyuta bazarlarıdır.1990-cı ilin göstəricilərinə görə,valyuta üzrə ümumi əməliyyatın həcmi 650 milyard dollar həddindədir.Valyuta bazarları içində əməliyyat həcmi ən böyük olan London bazarıdır.Onlardan sonrakı yerləri Nyu-York və Tokio bazarları tutur.İsveçrə,Honkonq,Fransa,Hollandiya və Kanada isə ikinci qrupda yerləşir.

Hər bir ölkədə olan valyuta bazarı əsasən aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- beynəlxalq əmtəə,xidmət və kapital dövriyyəsinə xidmət edir;
- dövlətin ölkədə vahid pul-kredit və iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət edir;
- tələb və təklifdən asılı olaraq valyuta kursunun (məzənnəsinin) formalaşmasına şərait yaradır.

Valyuta bazarının müştəriləri arasında ixracatçı və idxalatçı kimi şirkətlərlə bərabər,bazardan xarici fond təmin etmək və ya xarici investisiya ilə məşğul olmaq istəyən şirkətlər (xüsusi ilə beynəlxalq şirkətlər) və dövlət idarələri də yer alır,digər tərəfdən spekulyatorlar və valyuta vəziyyətini tarazlaşdırmaq istəyən bank və digər maliyyə qurumları da bazarda əməliyyat işləmi görə bilərlər.Nəhayət, valyuta məzənnələrinə müdaxilə etmək üçün mərkəzi banklar da bəzən bazarda alqı-satqı əməliyyatları aparırlar.

Valyuta sövdələşmələrinin subyektləri arasında meydana çıxan bütün münasibətlərin məcmusu “valyuta bazarı” adlanır.Valyuta bazarı bir-birilə müasir rabitə vasitələri ilə bağlı olan çoxsaylı iri kommersiya banklarından və digər maliyyə idarələrindən ibarətdir.Bu mənada valyuta bazarı alıcı və satıcıların toplaşdığı hər hansı bir konkret

yer deyildir. Təcrübəli dilerlər valyuta bazarlarında (məsələn, kommersiya bankında xüsusi şöbənin əməkdaşı) özlərinin iş yerlərində oturub komüter və telefon vasitəsi ilə digər bankların dilerləri ilə əlaqə saxlayırlar.

Valyuta bazarlarının əsas vasitəçi qurumları kommersiya banklarıdır. Demək olar ki, bütün böyük banklar müştərilərinə valyuta dəyişdirmək xidməti təklif edirlər. Bankların valyuta dəyişdirmək əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün ayrı-ayrı servisleri vardır. Banklar ya müştəriləri adına, ya da öz adlarına valyuta dəyişdirmə əməliyyatlarını həyata keçirirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, valyuta məzənnəsini müəyyən etmək, daxili və xarici bazardakı prosesləri izləmək, mənfi və ya müsbət vəziyyətləri tarazlaşdırma üçün digər bank və maliyyə qurumları ilə münasibəti qurmaq bir bank şöbəsindəki valyuta dəyişdirmə xidmətinin vəzifələrinə daxil deyildir. Bu cür fəaliyyətlər o bankın ana mərkəzi və ya regiondakı nümayəndəliyindəki “diler”(şöbə) tərəfindən idarə edilir. Bu mərkəzlərdə fəaliyyət göstərən “diler”lərin ofislərində bütün dünya ilə hər an əlaqə quracaq və bazardakı dəyişən olayları ekrandan izləyəcək qədər maddi texniki baza vardır.

Bəzi xırda banklar isə valyuta ticarətini bir böyük bank vasitəsilə həyata keçirə bilirlər. Bunlar bir növ böyük banklar adına müştərilərinə valyuta dəyişdirmə xidməti təklif edirlər.

Valyuta bazarının vasitəçi qurumları arasında yer alan banklar xaricində də başqa qurumlar vardır. Bunlar valyuta ticarəti ilə məşğul olan şirkətlər və ya fiziki şəxslərdir.

Banklardan başqa bu bazarda vasitəçi olan brokerlər də vardır. Bunlar bir növ komisionçulardır. Alış və satış təkliflərini qoşalayaraq əməliyyatın həyata keçirilməsinə vasitəçilik edir, xidmətlərin əvəzində də iki tərəfdən komision alırlar. Valyuta bazarında brokerlər xüsusi ilə banklararası əməliyyatlarla vasitəçilik edir və valyuta kurslarının formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Valyuta bazarının böyük bir hissəsini təhvil əməliyyatları təşkil edir. Buna görə bu növ əməliyyatların meydana gətirdiyi bazara “ani təhvil bazarı” və bunlara isə tətbiq edilən məzənnələrə də “ani təhvil məzənnəsi” deyilir. Müddətli təhvil əməliyyatları da

“müddətli təhvil bazarını“ meydana gətirir və bunlara da “müddətli təhvil məzənnələri” tətbiq edilir.

Ani əməliyyatlarda,alınib-satılan milli pulların prinsip etibarı ilə o an təhvil verilməsi şərti yaranır.Bununla yanaşı,burada qiymət üzərində anlaşdıqdan sonra bir tərəfin satılan valyutanı,digər tərəfin də qarşılığı olan milli pulu dərhal təhvil verməsi daha çox nağd valyuta əməliyyatında görünür.Məsələn: bir bankın kassasından effektiv valyuta alışından olduğu kimi.

Müddətli təhvil əməliyyatlarının əsas xüsusiyyəti ani əməliyyatlar kimi deyil.Belə əməliyyatlarda bir bankda valyuta alış və ya satış müqaviləsi eyni gündə bağlanır.Yalnız valyutanın və qarşılığında ödənəcək milli pulun təhvil müddəti 30,60 və ya 90 gün kimi təsbirt edilən bir zamandan sonra yerinə yetirilir.beləliklə,müqavilənin həmin gündən bağlanması ilə nəzərdə tutulan müddətin tətbiq ediləcək məzənnə indidən müəyyən edilir.

3.Xarici ölkənin valyuta qiyməti

Bir ölkənin pul vahidinin başqa bir ölkənin pul vahidində ifadə olunan qiymətinə valyuta məzənnəsi deyilir.Milli pul vahidi məzənnəsinin xarici pul vahidinin məzənnəsində təsbit olunması isə **valyuta qiyməti** adlanır.

Valyuta bazarlarının digər mal və xidmətlər bazarından fərqli bəzi xüsusiyyətləri vardır.Bunlar daha çox fərqli milli pulların bir-birinə dəyişdirilməsini təmin edən bir təşkilat və ya qurum strukturu xarakterindədir,amma bir bazarın ümumi səciyyəələrini də öz strukturlarında saxlayır.Belə ki, bu bazarda valyuta təklif edənlər (satıcılar),valyuta tələb edənlər (valyuta alıcıları) və vasitəçi qurumlar (maliyyə-kredit institutları) iştirak edir və bu bazarda təklif və tələbin qarşılaşdırılması ilə valyuta qiymətləri formalaşır.Valyuta qiymətlərinə “valyuta məzənnələri” və ya “valyuta kursları”deyilir.

Xarici valyutaların məzənnəsinin müəyyən edilməsi valyuta əməliyyatları üçün zəruri şərtidir.Xarici valyutanın məzənnəsinin müəyyən edilməsinin 2 üsulu məlumdur:birbaşa və dolayı.

Birbaşa üsulda-xarici valyuta vahidinin məzənnəsi milli valyutada ifadə olunur.Dolayı üsulda vahid kimi valyuta götürülür və o müəyyən miqdar xarici valyutada əks olunur.

Valyuta məzənnəsi iki ölkə valyutası arasında dəyişmə nisbətidir. Başqa sözlə, valyuta məzənnəsi hər hansı bir xarici valyutanın milli pul vahidi ilə qiymətidir. Valyuta məzənnəsi spesifik xarakterə malik pul kateqoriyasıdır və milli iqtisadiyyatla dünya iqtisadiyyatı arasındakı qarşılıqlı əlaqəni ifadə edir. Valyuta məzənnəsi beynəlxalq tədavül sferasının elementlərindən biridir. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr həyata keçirilərkən iki növ qiymətlər (daxili və xarici) müqayisə edilir. Birincisi, malların müxtəlif milli dəyərləri əsasında formalaşır. İkincisi, onların beynəlxalq dəyərləri əsasında yaranır. Ayrı – ayrı ölkələrin malları beynəlxalq dövriyyəyə daxil olduqda, sanki öz üzərindən milli qiymətləri atır və əksər hallarda dünya bazarı

qiyməti ilə satılır. Valyuta məzənnəsi milli əmtəə dəyərlərinin ölçüsü rolunu bilavasitə deyil, dolayı şəkildə - milli pul vahidlərinin müqayisə olunması vasitəsilə oynayır. Valyuta məzənnəsində qiymət, əmək məhsuldarlığı, əmək haqqı, istehsal xərcləri, iqtisadi inkişaf sürəti və s. iqtisadi kateqoriyalarda əksini tapır.

Praktikada valyuta məzənnəsini müəyyən etmədə xarici pulun vahidi əsas götürülür, yəni 1 vahid valyutanın milli qiyməti şəklində müəyyən edilir. Məsələn: 1 \$:4000 Azərbaycan manatı kimi. buna “dolayısız kvota” üsulu deyilir. Bu üsulu “Avropa üsulu” da adlandırırlar. Bunun kimi valyuta məzənnələrinə 1 vahid milli pul ilə dəyişdirilən xarici pul miqdarı da deyilir. Buna həmçinin “dolayılı kvota” da deyilir. Bu üsul birincisinin tərsidir. Eyni nümunə ilə göstərsək 1 Azərbaycan manatı : 1/4000 \$ olar. Bir çox ölkələrlə yanaşı İngiltərə və digər ölkələr dolayılı kvota üsulundan istifadə edirlər. Dolayılı kvota praktikasına Amerika üsulu adı da verilmişdir.

Ticarət-sənaye müştəriləri üçün valyuta məzənnəsinin müəyyənləşdirilməsi kross-kurs üzrə aparılır. Kross-kurs iki valyuta arasında üçüncü valyutaya (əsasən ABŞ dollarına) nəzərən hesablanır.

Bir çox ölkələrdə valyuta ticarəti ilə məşğul olan bank və digər finans qurumları valyuta kurslarının müəyyən edilməsində Amerika dolları ilə öz milli pulları arasındakı dəyişim nisbətini əsas götürürlər. Başqa sözlə, dollar dünyadakı valyuta bazarlarında dəyər standartıdır.

Məzənnələrin, ümumiyyətlə dollar üzərində ifadəsi məzənnələrin hesablamalarını asanlaşdırır. Çünki müxtəlif ölkələrin valyuta bazarlarında məzənnələr Amerika dolları ilə milli pul arasındakı nisbət şəklində ifadə ediləndə dollar xaricində iki fərqli milli pul arasındakı dəyişmə nisbəti avtomatik hesablanı bilər. Fərz edək ki, Bakı bazarında 1\$ = 4000 manatdır. Eyni tarizdə Frankfurt bazarındakı məzənnə 1\$ = 2 markadırsa, o zaman markanın manta kursu 1 marka = 2000 manat olmalıdır. Məzənnələrin dollar ifadəsi ilə bu cür hesablanmasına çarpaz məzənnə üsulu deyilir. İki milli pul arasında bazarda bilavasitə tətbiq edilən məzənnələrə də dolayısız məzənnə deyilir.

Əgər əməliyyat məsrəflərinin sıfır olduğunu qəbul etsək, dollar xarici valyutalar və milli pul arasında qoyulan məzənnələr bu valyutaların dollar qarşısındakı dəyişim nisbətindən (çarpaz məzənnələrdən) hesablanan məzənnələrdən fərqli ola bilməz.

Belə bir fərq arbitraj fəaliyyətinin mənfəətidir. Bu fəaliyyətlərin nəticəsində də dolayısız və dolayılı məzənnələr arasındakı uyğunsuzluq aradan qalxır.

Müxtəlif ölkələrin valyuta bazarında dolların əsas götürülməsi digər valyutalarla milli pullar arasındakı məzənnələrin bu valyutaların dollar qarşılığında dəyişmə nisbətlərinə görə hesablanması valyuta bazarındakı lazımsız xaosun qarşısını alır və əməliyyatlara həm şəfaflıq gətirir, həm də asanlaşdırır.

Müasir dövrdə ayrı – ayrı milli iqtisadiyyatlar arasında asılılığın artması və beynəlxalq dövriyyədə qızıla dəyişdirilməyən kredit pulların tətbiq olunması nəticəsində valyuta məzənnəsi ayrı – ayrı milli iqtisadiyyatların inkişafının zahiri təzahürünə çevrilir, onun yeni əmək məhsuldarlığı şəraitində iqtisadi potensialını müəyyən dərəcədə əks etdirir. Valyuta məzənnəsi özünün belə bir rolu ilə istehsal sferasına güclü əks təsir göstərir.

Milli və dünya bazarlarının dəyər gösətriciyələri arasında əlaqə yaradan bir alət rolunu oynayan valyuta məzənnəsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə və geniş təkrar istehsalda fəal iştirak edir. Təşəbbüsçü iş adamı valyuta məzənnəsindən istifadə edərək öz istehsal xərclərini dünya bazarı qiymətləri ilə müqayisə edir. Bu ayrı – ayrı ölkələrə və müəssisələrə imkan verir ki, xarici iqtisadi əməliyyatların nəticələrini müəyyən etsinlər. Valyuta məzənnəsi ixrac və idxal qiymətləri nisbətində, firmaların rəqabət qabiliyyətinə, müəssisələrin mənfəətinə müəyyən təsir göstərir.

Valyuta bazarları siyasi və iqtisadi hadisələrin gedişinə qarşı son dərəcə həssasdırlar. Ölkənin xarici gəlir və xərclərinə bilavasitə və dolaylı şəkildə təsir göstərən hər hansı bir hadisə, dəyişiklik və inkişaf dərhal valyuta bazarlarında öz əksini tapır və valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə səbəb olur. Valyuta məzənnəsi bir sıra amillərdən asılıdır ki, bura daxili və xarici siyasi hadisələr və s. daxildir. Müxtəlif ölkələrdə baş verən daxili qarışıqlıq, hərbi müdaxilələr, müharibə ehtimalları və

yaxud həlledici bir dövlət adamının ölümü və bu kimi digər hadisələrin yaratdığı inamsızlıq şəraiti valyuta bazarına yaxın olan təsir göstərir. Faiz dərəcələrinin daxili və xarici səviyyədə dəyişikliklər də ölkəyə kapital axınını sürətləndirir. Bunlar da valyuta məzənnəsinə ciddi təsir göstərir.

İndi valyuta məzənnəsinin qeyri–sabitliyinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə təsirini nəzərdən keçirək. Valyuta məzənnəsinin aşağı düşməsi onu göstərir ki, xarici valyutaya çevrilərkən müəyyən məbləğ milli valyuta indi əvvəlkinə nisbətən az miqdarda xarici valyutayı ifadə edir və əksinə hər vahid xarici valyutaya daha çox yerli valyuta əldə etmək olar. Bu halda xarici ixracatçı öz valyutasında əvvəlki məbləği əldə etmək üçün malın bu ölkə valyutası ilə ixrac qiymətini artırmağa məcbur olur. Bu, ixraca gedən malın bütün istehsal xərclərinin ödənilməsi və müəyyən mənfəət əldə edilməsi zəruriliyi ilə əlaqədardır. Lakin ixrac qiymətlərinin belə qaldırılması həmin malın ixrac miqdarının azalmasına səbəb olur. Çünki bir tərəfdən həmin malın yerli istehsalçıları arasında rəqabət artır, digər tərəfdən isə yerli əvəzedici malların istehlakına keçilməsi ehtimalı yaranır. Eyni zamanda ixrac qiymətlərinin lazımi qədər artırılı bilməməsi həmin malın bu ölkəyə satılmasını qeyri–rentabelli edir.

Milli valyutanın ucuzlaşması eyni zamanda idxalı bahalaşdırır ki, bu da ölkədə qiymətlərin artmasını, mal ixracının və istehlakının azalmasını, yaxud idxalı əvəz edən sahələrin inkişafını stimullaşdırır. Valyuta məzənnəsinin aşağı düşməsi milli valyuta ilə borcların real məbləğini azaldır, xarici valyutada ifadə olunmuş xarici borcların yükünü ağırlaşdırır. Ölkədə mənfəət, faiz, dividend şəkilində xarici investorların gəlirlərinin xaricə aparılması əlverişsiz olur.

Eyni zamanda valyutası ucuzlaşan ölkədə ixracın artmasına stimül çoxalır. Çünki xaricdə mal satışından əldə edilmiş eyni miqdar xarici ödəmə vasitələri dəyişdirilərkən, indi xarici valyuta ilə ifadə olunmuş daha çox məbləğ əldə etmək mümkündür. Beləliklə, ixracatçılar öz valyutaları qiymətdən düşdükdən sonra malları

xaricdə rəqabət qabiliyyətli dünya qiymətləri ilə valyutada lazım olan mənfəəti əldə edirlər. Valyuta bahalaşdıqda əks mənzərə yaranır.

Valyuta məzənnəsi yüksəldikdə daxili qiymətlərin rəqabət gücü azalır, ixracın səmərəliliyi azalır. Bunlar isə ixrac sahələri və milli istehsalın bütövlükdə azalmasına gətirib çıxara bilər. İdxal isə əksinə, genişlənir. Ölkəyə xarici və milli kapitalın axını təşviq edilir, xarici investisiyalar üzrə mənfəətin xaricə aparılması artır. Xarici valyuta ilə ifadə olunmuş xarici borcların real məbləği azalır.

Valyutanın xarici və daxili ucuzlaşması, yəni onun məzənnəsi ilə alıcılıq qabiliyyəti arasında fərq beynəlxalq iqtisadi münasibətlər üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Əgər pulun daxili inflyasiya xarakterli qiymətdən düşməsi valyuta məzənnəsinin azalmasından sürətlidirsə, digər eyni şərtlər daxilində mal idxalı təşviq edilir. Əgər inflyasiya nəticəsində valyutanın xarici alıcılıq qabiliyyəti onun daxili alıcılıq qabiliyyətindən sürətlə aşağı düşürsə, xarici rəqiblərin bazardan sıxışdırılıb çıxarılması məqsədilə valyuta dempinqi, yəni malların orta dünya qiymətlərindən ucuz qiymətlərlə kütləvi ixracı üçün şərait yaranır.

Beləliklə, valyuta məzənnəsinin dəyişməsi ümumi milli məhsulun xarici bazarlarda satılan hissəsinin ölkələr arasında yenidən bölüşdürülməsinə təsir edir.

Valyuta məzənnələri aşağıdakı kimi fərqləndirilir:

- qəti müəyyən edilmiş valyuta məzənnələri. Onlar dar çərçivədə dəyişilir;
- tərəddüd edən valyuta məzənnələri. Onlar valyutanın bazar tələb və təklifindən asılı olaraq dəyişir.

Çox amilli proses kimi valyuta məzənnəsi digər iqtisadi kateqoriyalara (dəyər, qiymət, pul, faiz, tədiyyə balansı və s.) əlaqədardır.

Valyuta məzənnəsinə təsir edən amillər sırasına aşağıdakıları aid etmək olar:

- pul vahidinin alıcılıq qabiliyyəti və inflyasiya. Valyuta məzənnəsi onun obyektiv əsasını təşkil edən milli pul vahidlərinin əmtəələrə (xüsusi əmtəə olan - qızıla) münasibətdə alıcılıq qabiliyyəti bazasında dəqiqləşdirilir

- tədiyə balansının vəziyyəti. Valyuta məzənnəsi, beynəlxalq ödənişlərin vəziyyətini və əmüxtəlif bazarlarda faiz dərəcələrini ifadə edir. Bu, ilk növbədə beynəlxalq hesablaşmaların xarici iqtisadi əlaqələrin iştirakçıları tərəfindən lazımı xarici valyutaların alınib-satılması yolu ilə həyata keçirilməsi ilə əlaqədardır. Aktiv tədiyə balansı milli valyutanın məzənnəsinin yüksəlməsinə kömək edir. Passiv tədiyə balansı isə milli valyutanın məzənnəsinin aşağı düşməsinə imkan verir. Balansın aktivliyi halında milli valyutaya tələbat artır, passivliyi halında isə borclular milli valyutayı xarici valyutaya dəyişməyə can atırlar. Bir sözlə, tədiyə balansının vəziyyəti valyutaların tələb və təkliflərinə bilavasitə təsir etməklə, valyuta məzənnəsinin səviyyəsini şərtləndirən amil kimi çıxış edir.
- müxtəlif ölkələrdə fərqli faiz dərəcələrinin mövcudluğu. Faiz dərəcələrinin yüksəldilməsi ölkəyə xarici kapitalın (xüsusilə qısamüddətli kapitalın) axınının stimullaşdırırsa, bu dərəcələrin aşağı düşməsi kapitalın ölkədən getməsinə səbəb olur. Valyuta və borc kapitalı bazarlarında əməliyyatlar zamanı bankların mənfəətinin maksimumlaşdırılması milli və beynəlxalq kapital bazarlarındakı faiz dərəcəsi fərqləri ilə maneə hevbəsinə əldə edilir. Təbii ki, banklar kreditin daha ucuz olduğu bazarlara üz tuturlar.
- valyuta bazarlarının vəziyyəti və valyuta ilə möhtəklik. Valyuta bazarlarının daimi iştirakçıları olan banklar, müəssisə və şirkətlər üçün valyuta məzənnələrinin səviyyəsi olduqca vacib parametrdir. Məzənnələrin vəziyyətindən istifadə edərək möhtəklik edən subyektlər demək olar ki, bütün səviyyələrdə fəaliyyət göstərirlər. Odur ki, möhtəklik əməliyyatları valyuta məzənnələrini şərtləndirən mühüm əhəmiyyətli amil kimi böyük təsir dairəsinə malikdir.

Əlbəttə, sadalananlar valyuta məzənnələrinə təsir edən amillərin tam siyahısı deyildir. İqtisadi inkişafın müxtəlif səviyyələrində və inteqrasiya proseslərinin intensivliyinin müxtəlif dərəcələrində valyuta məzənnələrinə təsir amilləri dəyişə bilər.

Valyuta kursu obyektiv iqtisadi kateqoriya olmaqla onun meydana gilməsi aşağıdakılarla əlaqədardır .Əvvəlan,məhsul və xidmətlərin ixrac və idxalı,kapitalların hərəkəti və s.şəraitində valyutaların qarşılıqlı mübadiləsi zəruridir.Çünki,əksər ölkələrdə digər ölkələrin valyutası qanuni ödəniş vasitəsi rolunu oynaya bilmir.Digər tərəfdən o,milli valyutalarda ifadə olunmuş dəyər göstəricilərinin müqayisəsindən istifadə olunur.Üçüncüsü, o iqtisadi subyektlərin xarici hesablarının qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

Valyuta kursu dəyişmə kursu və deviz kursu şəklində təzahür olunur.Dəyişmə kursu dedikdə xarici valyuta vahidini əldə etmək üçün nə qədər milli valyuta lazım olduğunu nəzərdə tutulur.Deviz kursu dedikdə isə milli valyuta vahidini əldə etmək üçün lazım olan xarici valyuta nəzərdə tutulur.

Valyuta kursları müəyyən edilərkən dünya banklarırsımetodikasından istifadə edilir.Bu metodikaya görə 15 adda məhsulun hər iki ölkədəki satış qiymətləri müqayisə olunur.Bu məhsullara şəkər,yağ,qoyun və mal əti,donuz əti,çay, yumurta,buğda,düyü,neft,benzin,pambıq,yun,dəmir filizi(60,2%),qızıl,gümüş,platin daxildir.Qızıl,gümüş və platin üçün ölçü vahidi- 1 q,yumurta üçün-ədəd,neft və benzin üçün 1 litr,qalanları üçün isə kq-dırŞunu da qeyd edək ki,bu 15 məhsulun adı dünya təcrübəsində qəbul olunub və onların adı dəyişdirilmir.Bu 15 məhsulun qiymətlərinin ümumi məbləğində qızıl,gümüş və platinin qiymətlərinin xüsusi çəkisi yüksək olan ölkələrin pul vahidi daha qiymətli hesab olunur,lakin dönərli olmaya da bilər.

Fərz edək ki,manatla dolların dəyişmə kursu müəyyən edilərkən bu məhsulların qiymətləri cəmi ABŞ-da 40 dollar,Azərbaycanda isə 200000 manat olmuşdur.Belə olduqda 1 dollar=5000 manat (200000 : 40). Bu rəsmi məzənnə hesab olunur,satış məzənnəsi isə bundan fərqli ola bilər.Bu fərq isə dövlətin düşünülmüş surətdə yeridilən pul-kredit siyasətinin nəticəsi olur.Bu siyasət milli valyutanın sabitliyini təmin etmək,inflyasiyanın qarşısını almaq məqsədinə xidmət edir.

4.Beynəlxalq valyuta tənzimlənməsinin üsulları,metodları

Dünya təsərrüfatında valyutanın fəaliyyəti ilə əlaqədar yaranan münasibətlərin məcmusu beynəlxalq valyuta münasibətləri adını almışdır.Bu münasibətlərin təşkili forması olan dünya valyuta sistemi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin bütün formalarını beynəlxalq ticarəti,kapital ixracını,turizmi və s.müşayət edir.Buna səbəb valyutanın bütün iqtisadi münasibətlərdə əsas ödəniş vasitəsi,bütün dünya üzrə yığım və borc vasitəsi olmasıdır.Valyuta münasibətlərinin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə mühüm rolu onun tənzimlənməsi məsələlərini aktuallaşdırır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində beynəlxalq valyuta münasibətləri bazar və dövlət tərəfindən tənzimlənir.Valyutalara tələb və təklif,onların məzənnə nisbəti valyuta bazarında formalaşır.Başqa sözlə müvafiq münasibətlərin bazar tənzimlənməsi tələb və təklif qanununa əsaslanır.Bu qanunların fəaliyyəti isə bazar mexanizmində təzahür edir.Dəyər qanununun valyuta bazarında fəaliyyəti valyuta mübadiləsinin nisbi ekvivalentliyini,əmtəə,xidmət,kapital,kredit hərəkəti ilə əlaqədar beynəlxalq valyuta axınları ilə dünya təsərrüfatı sistemində valyutaya olan ehtiyacı tənzimləyir.Belə ki,valyuta bazarlarında iqtisadiagentlər qiymət mexanizmi və valyuta məzənnəsinin dinamikası barədə siqnallar vasitəsilə valyuta alıcılarını və təklifləri öyrənirlər.Odur ki, bazar valyuta əməliyyatlarının vəziyyəti haqqında informasiya mənbəyi rolunu oynayır.

Kortəbii bazar fəaliyyəti şəraitində valyutaların məzənnələri tez-tez tərəddüd edir.Bu və digər səbəblərdən valyuta böhranları baş verir ki,bu da ağır sosial-iqtisadi nəticələrə səbəb olur,milli iqtisadiyyata və dünya iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərir.Deyilənlər valyuta münasibətlərinin dövlət tənzimlənməsini zəruri edən problemlərin tam siyahısı deyildir.

Bazar və dövlət valyuta tənzimləməsi bir-birini tamamlayır.Belə ki,bazar mexanizmi rəqabətə əsaslanaraq inkişaf üçün stimül yaradır,dövlət tənzimləməsi isə valyuta münasibətlərinin bazar tənzimlənməsinin neqativ nəticələrinin aradan qaldırılmasına

yönəldilir.Onlar arasındakı nisbət tez-tez dəyişir.Böhran,müharibə,müharibədən sonra kı dağıntılar şəraitində dövlət valyuta tənzimlənməsi üstünlük təşkil edir.İqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması şəraitində valyuta əməliyyatlarının liberallaşması baş verir və bu sahədə bazar rəqabətinə şərait yaradılır.Lakin,dövlət valyuta əməliyyatlarını nizama salmaq üçün həmişə valyuta nəzarəti həyata keçirir.

Valyuta tənzimlənməsi – beynəlxalq hesablaşmaların və valyuta əməliyyatlarının aparılması qaydalarının dövlət tərəfindən müəyyən olunmasıdır.Birbaşa valyuta tənzimlənməsi qanunvericilik aktları vasitəsilə,dolayı valyuta tənzimlənməsi isə bazarın iqtisadi agentlərinin davranışına iqtisadi,o cümlədən maliyyə-kredit üsulları ilə təsir göstərmək yolu ilə həyata keçirilir.Valyuta tənzimlənməsi milli,beynəlxalq və regional səviyyədə reallaşır.Dövlətlər səviyyəsində valyuta tənzimlənməsi Maliyyə Nazirliyi,Mərkəzi Bank,valyuta (maliyyə) nəzarəti orqanları tərəfindən aparılır.Azərbaycanda valyuta tənzimlənməsini həyata keçirən əsas orqan – Azərbaycan Respublikasının Milli Bankıdır.

Valyuta münasibətlərinin tənzimlənməsinin beynəlxalq qurumu olan BVF səhmdar müəssisəsi kimi qurulmuşdur.Burada hər bir iştirakçının fondun fəaliyyətinə təsir edən səsərin sayı kapitalda kvotası ilə müəyyən olunur.Ən çox kvotaya malik olduğuna görə ABŞ ən çox səsə malik ölkədir.

Əsas vəzifələrindən biri tədiyyə balansında kəsir olan üzv ölkələri kreditləşdirmək olan fond çoxlu sayda kredit əməliyyatları həyata keçirir.BVF-in Nizanmanəsinə uyğun olaraq üzv ölkələr öz tədiyyə balanslarında müvəqqəti kəsiri aradan qaldırmaq üçün xarici valyutda vəsait ala bilərlər.Təşkilat kredit əməliyyatlarını ancaq üzv ölkələrin rəsmi orqanları ilə aparır.Başqa sözlə bu əməliyyatlar əsasən xəzinədarlıq,mərkəzi banklar,valyuta sabitləşdirmə fondları və s. ilə həyata keçirilir.Fond kredit alan ölkəyə qarşı müəyyən şərtlər irəli sürür və bu şərtlər kredit payı artdıqca kəskinləşir.BVF-dən borc almaq istəyən ölkə nəzərdə tutduğu iqtisadi-maliyyə tədbirləri “niyyət” məktubunda qeyd edərək fonda göndərir.Nəzərdə tutulan

və reallaşdırılan tədbirlər BVF-nin meyarlarına uyğun hesab edilməzsə təşkilat krediti azalda və ya tamamilə dayandırıla bilər.

Valyuta –kredit münasibətlərinin beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsində BVF-nin roluna aşağıdakıları aid etmək olar:

- BVF valyuta məzənnələri rejiminin dövlətlər arası tənzimlənməsini həyata keçirir;
- SDR buraxmaq yolu ilə BVF şərtsiz likvid vəsait yaratmaq səlahiyyətinə malikdir. Bu vəsait isə tədiyə balansı kəsirinin ödənilməsinə şərait yaradır⁴
- Fond qızılın demonetizasiyası siyasətinin icraçısıdır;
- Fondun tənzimləmə fəaliyyətinin mühüm istiqaməti valyuta məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılmasıdır;
- BVF üzv ölkələrə kredit verməklə beynəlxalq valyuta-kredit münasibətlərinin tənzimlənməsində iştirak edir;
- BVF- daim üzv ölkələrin makroiqtisadi siyasətinə və dünya iqtisadiyyatının qurumuna təsir və nəzarət edir.

Qeyd etməliyik ki, hazırda Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sisteminin düzgün təşkil edilməsi xeyli dərəcədə dövlətin pul-kredit və xeyli büdcə vergi ünsürləri arasındakı sıx qarşılıqlı əlaqə və uzlaşmadan asılıdır. Azərbaycan respublikasının milli bankının həyata keçirdiyi pul-kredit siyasəti, hər şeydən əvvəl milli valyutanın sabitliyini təmin edilməsi və inflyasiyanın qarşısının alınması və ölkənin valyuta ehtiyatlarının artmasına yönəldilməlidir. Bu işdə valyuta bazarı mühüm rol oynayır. Azərbaycanda valyuta bazarı bir çox normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənir. Bunlara “Valyuta tənzimləməsi haqqında” (21 oktyabr 1994-cü il), “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında” (10 iyun 1996-cı il), “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” (14 iyun 1996-cı il), “Qiymətli kağızlar haqqında” (9 oktyabr, 1998-ci il) qanunları göstərmək olar.

Azərbaycanda valyuta bazarı fəaliyyətinin tənzimləmək üçün xüsusi valyuta qanunvericiliyi mövcuddur.”Valyuta tənzimləməsi haqqında” 1994-cü il 21 oktyabr tarixli,910 sayılı Azərbaycan Respublikasının qanunu həmin qanunvericiliyin əsasını təşkil edir.Qanunda ölkədə valyuta əməliyyatlarını həyata keçirməyin prinsipləri, valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarəti orqanlarının səlahiyyətləri və funksiyaları, valyuta qiymətlərinə sahib olmaq, onlardan istifadə etmək və onlar barədə sərəncam vermək sahəsində hüquqi və fiziki şəxslərin hüquqları və vəzifələri, valyuta qanunvericiliyinin pozulması ilə əlaqədar məsuliyyət müəyyən edilmişdir. Azərbaycan valyuta bazarı 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. 1994-cü ilədək Azərbaycan valyuta bazarı zəif inkişaf etmişdi, onun infrastrukturunun bir çox ünsürləri yox idi.

1994-cü ilin avqustundan baki Banklararası Valyuta Birjasında (BBVB) valyuta hərracları hərracları keçirilməyə başlandı. Bundan başqa, valyuta dəyişmə məntəqələri şəbəkəsinin genişləndirilməsi istiqamətində tədbirlər görüldü.

Müvəqqəti tədbir kimi tətbiq edilən ixracatçıların valyuta hasilatının bir hissəsinin məcburi satışı qaydası daxili valyuta bazarının canlanmasına təkan verdi.

Respublika valyuta bazarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün “Valyuta tənzimləməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1994-cü il 21 oktyabr tarixli, 910 sayılı Qanunun qəbul edilməsi respublikanın ərazisində valyuta rejiminin liberallaşdırılması üçün hüquqi baza yaratdı.

Milli bank tərəfindən çevik valyuta siyasəti aparılması nəticəsində əvvəllər tələbin təklifdən çox olması müşahidə olunduğu halda, 1994-cü ilin axırlarında tələblə təklif tarazlaşdırılmış, nəticədə manatın məzənnəsini sabitləşdirmək və “qara bazarın” təsirindən çıxmaq mümkün olmuşdur. Görülən tədbirlər nəticəsində “qara valyuta bazarı” anlamı artıq 1995-ci ilin əvvəlində aradan çıxmış, özünü tənzimləyən çoxseçməntli daxili valyuta bazarı formalaşmış, konversiya əməliyyatları tam liberallaşmışdır.

Artıq 1998-ci ildən başlayaraq valyuta bazarının operatorları konversiya əməliyyatlarının BBVB ilə yanaşı, mütərəqqi elektron hərracları sistemi olan Mü təşəkil Banklararası Valyuta Bazarında (MBVB) və sərbəst banklararası valyuta bazarı Açıq Banklararası valyuta bazarı nda aparmaq imkanına malikdirlər. Banklar müştərilərinə konversiya xidmətlərini bazarın yuxarıda sadalanan 3 segmentində iştirak etmədən bankın daxilində göstərə bilirlər.

Göstərilən xidmət növlərinin çoxalması valyuta əməliyyatlarının həcmində artmasına səbəb olmuşdur. 1994-cü ildə respublikanın valyuta bazarının həcmi 13.1 mln ABŞ dolları, 1996-cı ildə 611.4 mln ABŞ dolları və 1998-ci ildə isə 1 mlrd ABŞ dolları təşkil etmişdir.

Milli bank valyuta bazarını daha da inkişaf etdirmək məqsədi ilə manatın xarici valyutalara nisbətən rəsmi məzənnəsinin müəyyən edilməsi mexanizmini daha da liberallaşdırmaq üzrə də qəti addım atmışdır. 1999-cü ilin iyun ayının 12-dən başlayaraq manatın xarici valyutalara nisbətən rəsmi məzənnəsinin Bakı Banklararası Valyuta Birjasında formalaşan məzənnə əsasında təyin olunması mexanizmi ləğv edilmişdir. Həmin tarixdən xarici valyutalara nisbətəndə rəsmi məzənnə hər gün daxili valyuta bazarının bütün segmentlərində təyin edilmiş məzənnələrin əsasında orta çəki prinsipi üzrə hesablanır.

Gələcəkdə respublikada valyuta münasibətləri inkişaf etdikcə, valyuta tənzimləməsi praktikasının daha da liberallaşdırılması və milli valyutanın manatın xarici dövrəliyinə mərhələ-mərhələ tam nail olunması məqsədi ilə bu sahədəki qanunvericilik daha da təkmilləşəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Zahid Məmmədov “Pul kredit bank” Bakı 2006
2. Zahid Fərrux Məmmədov “Pul kredit banklar” Bakı 2006
3. “İqtisadi nəzəriyyə” ali məktəblər üçün derslik Bakı 2001
4. M.M.Sadıqov, E.Ə.Balayeva,Ş.Ü Həmişəyeva “Beynəlxalq valyuta”
5. Oktay Məmmədli “İqtisadi nəzəriyyə” Gəncə 2004
6. Elsevər Kərimov “İqtisadi nəzəriyyə” Bakı 2004
7. Firststeps.az